

Hazırlayan / Havva İşkan - Feyzullah Şahin

Lykia'nın Akdeniz'e Açılan Kapısı

PATARA

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

2020 Patara yılı

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM
BAKANLIĞI
Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü

PATARA

Lykîa'nın Akdeniz'e Açılan Kapısı

Editörler
Havva İşkan - Feyzullah Şahin

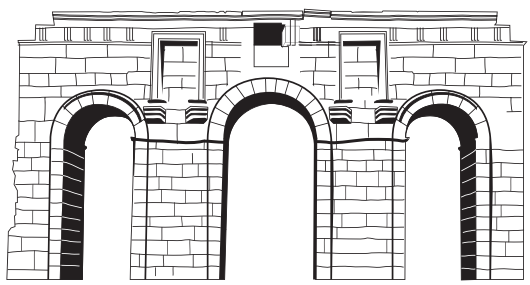

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

© KÜTÜPHANELER VE YAYIMLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
3683

TANITIM ESERLERİ DİZİSİ
1

ISBN: 978-975-17-4703-7

Genel ağ: www.ktb.gov.tr
e-posta: yaphaz@ktb.gov.tr

Editörler
Havva İşkan - Feyzullah Şahin

Fotoğraflar
Patara Kazı Arşivi
Mehmet Bayram
Alican Akçöl

Yapım
Sata Design
Grafik Tasarım: Enver Aydın

Baskı
Girişim Matbaacılık
Ser. No: 47852
Büyük Sanayi Samanyolu Cad. No: 35
İskitler/ANKARA
Tel: (0312) 384 22 23

Baskı Yeri ve Tarihi: Ankara, 2020 Aralık

Baskı Adedi: 2.500

İşkan, Havva – Şahin, Feyzullah

Patara Lykia'nın Akdeniz'e Açılan Kapısı / hazırlayan: Havva İşkan – Feyzullah Şahin; fotoğraflar: Patara Kazısı Arşivi, Mehmet Bayram, Alican Akçöl

1. bs. -- Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020.

160 s; renkli fotoğraflar; 27,5 cm.

Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü; 3683, Tanıtım Eserleri Dizisi: 1

ISBN: 978-975-17-4703-7
Kaynakça vardır.
1. PATARA ANTİK KENTİ 2. LYKİA UYGARLIĞI - AKDENİZ 3. ANTİK KENTLER - TÜRKİYE
1. İşkan, Havva- Şahin, Feyzullah
930.24056411

ÖN SÖZ

Patara… Tarihin görkeminin, coğrafyanın zarafetiyle yarıştığı kadim topraklar. Lykia medeniyetinin başkenti, dünyaya açılan kapısı. Asırların hatta bin yılların hafızası, farklı çağların, medeniyet ve kültürlerin sergi alanı. Böylesi bir zenginliği korumak, tanıtmak, anlatmak gerekiyor. İnsanlığı, ortak mirasının derinliğinde buluşturmak, bu ortaklığın farkındalık ve bilincini yaymak, gelecek kuşaklara da eksiksiz ulaştırmak hepimizin sorumluluğu. Medeniyet mirasımızın her parçası gibi Patara'yı da böyle görüyor, böyle değerlendiriyoruz.

Sayın Cumhurbaşkanımızın 2020'yi Patara Yılı ilan etmesiyle bakış açımızı paylaşmak, Patara Antik Kenti'ni, Troya ve Göbeklitepe örneklerinde olduğu gibi kültürden, sanata; bilimden spora çeşitli alanlardaki etkinliklerle tanıtmak için harekete geçtik. Titiz bir çalışmayla restore ettiğimiz Patara Antik Tiyatrosu'ndan müzikle çıktık yola; tanıtım filmleri, sanat ve spor etkinlikleri ile devam ettik. Kültür, tarih, sanat etkinlikleri olur da kitap olmaz mı? Her yıl Türkiye'nin önemli antik kentleri, ören yerleri ve kültürel miras öğeleri hakkında yayımladığımız eserlerden birinde de Patara'ya açtık sayfalarımızı.

Herkesi Patara'ya davet ederken, bu antik kentin tüm kalıntılarının, onların her birine sinmiş binlerce yıllık yaşanmışlığın geride bıraktığı zengin ruhun, gizlerinin, görkeminin, tarihi ve estetiğinin rehberini de hazırlamış olmaktan memnuniyet duyuyoruz.

Bilmek anlamayı, anlamak sahiplenmeyi, sahiplenmek korumayı beraberinde getirecektir. Ülkemizin sahip olduğu kültür ve medeniyet varlıkları için attığımız her adımda buna inanıyor, gerçekleştirdiğimiz etkinliklerden ortaya koyduğumuz eserlere bu anlayışı güçlendirmek ve yaymak için çalışıyoruz. Bu yolda katkı sunan herkese teşekkür ediyor; Patara kazısına âdeta ömrünü adamış bilim insanlarımız, kazı ve araştırma ekiplerimiz başta olmak üzere, bu eserin hayat bulmasında ve sizlerle buluşmasında emeği geçenlere şükranlarımı sunuyorum.

Mehmet Nuri Ersoy
Türkiye Cumhuriyeti
Kültür ve Turizm Bakanı

SUNUŞ

“2020 PATARA YILI”NDA BİR ANTİK KENTİ TANI(T)MAK

Patara’nın simgelerinden biri olan Kent Kapısı’na bilim ilk kez dokunduğunda, takvimler 26 Ağustos 1988’i gösteriyordu. Yedi yıllık bir izin bekleyişinin ardından bu kadim kentte kazı çalışmalarını başlatan Prof. Dr. Fahri Işık ve küçük ekibi; daha o ilk günde ne büyük bir işe başladıklarının ve ne güçlü bir azim sahibi olmaları gerektiğinin farkındaydılar. Bugün, aradan 32 yıl geçtikten sonra, yıldan yıla büyüyen bir ekiple yalnızca Patara’nın değil, Lykia’nın tarihi de yeniden yazıldıysa, işte bu, bir ekol olmuş Patara ekibinin Anadolu uygarlıklarını bütüncül olarak tarihteki doğru yerlerine koyma yolundaki çabalarının sonucudur.

Tarihçi Livius tarafından “caput gentis Lyciae”, yani Lykia Soyunun Başı/Başkenti olarak tanımlanan Patara, yüzlerce yıl süren bu statüsünün beraberinde getirdiği ve bu kitabın içeriğinde öne çıkanların tanıtıldığı çok özel bir mimari dokuya sahiptir. Lykia Birliği’nin toplantılarına da ev sahipliği yapan Meclis Binası, İmparator Nero Deniz Feneri ve Osmanlı Devleti’nin ilk telsiz telgraf istasyonu, adeta Patara’nın kentsel kimliğinin kronolojik durakları gibidir. Benzersiz topografyasının içine sokulmuş liman halici ve jeostratejik konumu, bu kenti Lykia’nın dünyaya açılan kapısı yapmıştır. Dinler Tarihi açısından merkezî bir öneme sahiptir: Hitit Tanrısı Teşup da buradadır, Homeros tarafından Lykegenes, yani Lykia Soylu olarak tanımlanan Apollon’un antik dünyadaki en önemli kehanet merkezlerinden biri de. Daha MS 3. yüzyılın ortalarında inançları nedeniyle öldürülen St. Leo ve St. Paregorius Katoliklerin, MS 20 Haziran 312’de Patara’da din şehidi olan St. Methodius ise, Ortodoksların en önemli azizlerindendir. Ve nihayet yerli bir ailenin oğlu olarak doğan, bu kentte büyüyen Pataralı St. Nikolaos, Dünya’nın Noel Babası’dır. Unutulmaması gereken bir diğer husus da limanıyla tarihin önemli süreçlerine tanıklık eden ve Kuzey Akdeniz ticaret rotalarının vazgeçilemez duraklarından olan Patara’nın, tarihi ve arkeolojik mirası yanında, başta muhteşem kumsalı ve Kumtepeleri ile carettaları olmak üzere, doğal mirasıyla da eşsiz olduğudur.

2020, Patara için çok özel bir yıl olarak kayıtlara geçmiştir. Kültür ve Turizm Bakanımız Mehmet Ersoy’un önerisi ve Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan’ın tensipleriyle Patara, 12 Şubat’ta 2020 yılının turizm teması olarak ilan edilmiştir. Kendilerine en içten şükranlarımızı sunuyoruz. Ülkemizde 13 Mart’tan itibaren başlayan Covid-19 salgını kısıtlamalarına rağmen Patara’da yoğun bir biçimde çalışılmış, etkinlikler düzenlenmiş ve tüm zamanların ziyaretçi rekoru kırılmıştır.

Patara Kazısı, 32 yıllık yolculuğunu T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Antalya Valiliği ve Akdeniz Üniversitesi ile birlikte güven içinde yürümüştür; onlarsız olmazdı, kalpten teşekkür ediyoruz. Türk Tarih Kurumu, kazımıza tahsis ettiği elemanlar ve proje ödeneği ile, çalışmalarımızın ilerlemesinin önemli faktörlerindendir; teşekkürü borç biliyoruz. Antalya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Antalya ve Demre müzeleri, Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu, Antalya Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü, Kaş Kaymakamlığı ve Kaş Belediyesi de kurumsal destekleriyle her zaman yanımızda olmuşlardır; teşekkürümüz büyüktür. Sponsorluğu ile İş Bankası kazı tarihinde bir ilki gerçekleştirmiştir, teşekkür ediyoruz.

Son teşekkürümüz ise, Patara Kazısı’na yıllardır emek veren pek çok branştan bilim insanlarına, öğrencilerimize, işçilerimize ve bu kitaba donanımlı bilgilerini aktaran meslektaşlarımızadır.

Prof. Dr. Havva İşkan
Patara, 30 Kasım 2020

İÇİNDEKİLER

Ön Söz
Sunuş

Konum ve Tarih 11
Havva İşkan

Gezginlerin Gözünden Patara ve Araştırma Tarihi 23
Erkan Dündar

Tepecik Yerleşimi 29
Erkan Dündar

Kent Kapısı 37
Şevket Aktaş

Tiyatro 43
Mustafa Koçak

Meclis Binası 49
Feyzullah Şahin

Merkez Agora 55
Şevket Aktaş

Liman Caddesi 61
Şevket Aktaş

Yıkanma Kültürü ve Hamamlar 67
Serap Erkoç

Kültler ve Tapınaklar 77
Mustafa Koçak

"Denizcilerin Selameti İçin" Patara Deniz Feneri 81
Havva İşkan

Liman ve Ticaret 87
Erkan Dündar

Mezarlar 93
Fahri Işık

Su Temini ve Kent İçi Su Dağıtım Sistemleri 107
Feyzullah Şahin

Geç Antik Dönem ve Orta Çağ 117
Feyzullah Şahin

Patara Telsiz Telgraf İstasyonu 129
Diren Çakılcı
Havva İşkan

"Karanlık Dönem" Üzerinden Lykia ve Patara'da Karartılan Geçmiş 135
Fahri Işık

Kaynakça 153

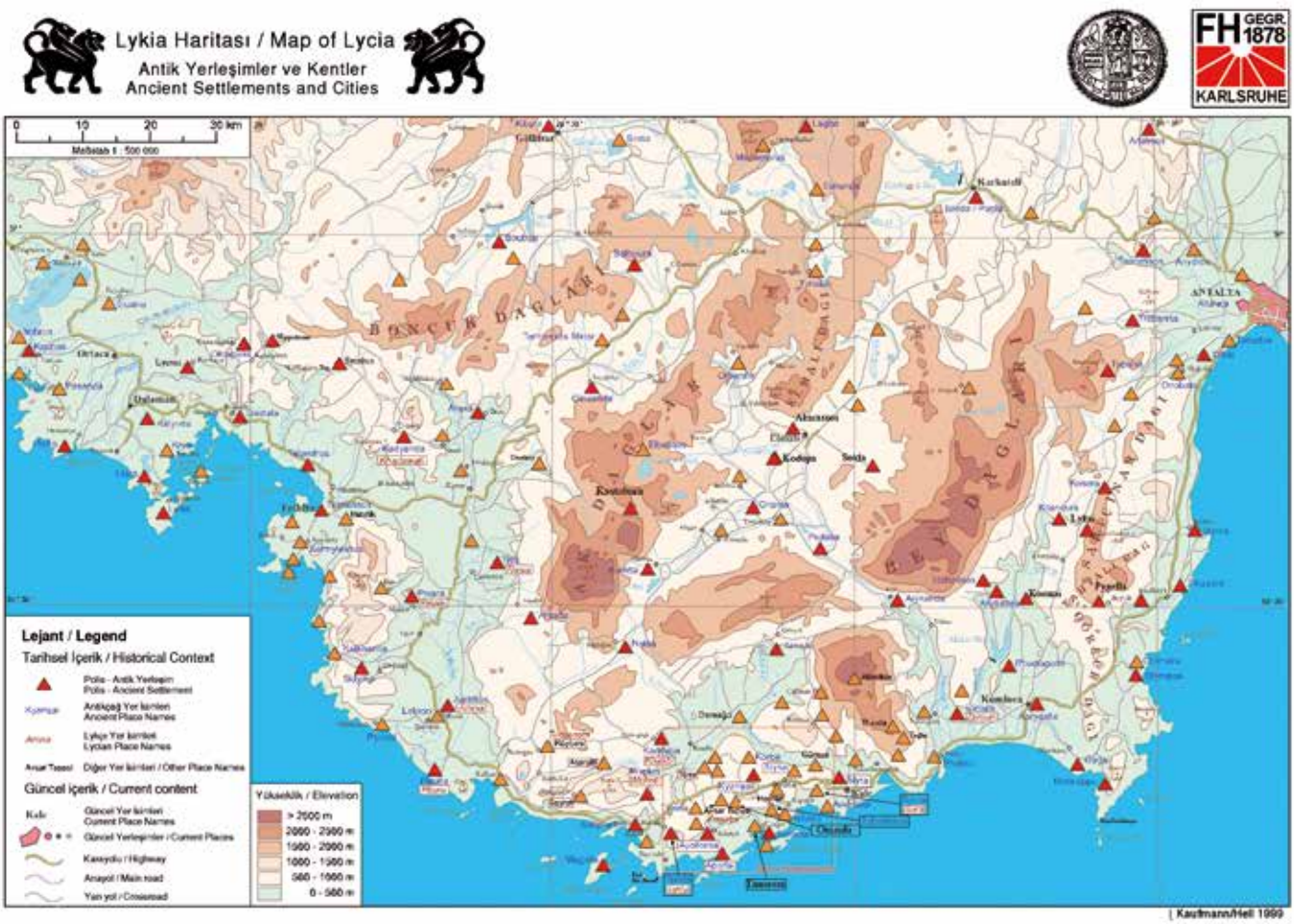

Resim 1: Lykia Haritası. Antik Yerleşimler ve Kentler

TEPECİK YERLEŞİMİ

Erkan Dündar

Patara kent merkezi ve iç limanının kuzeyinde, antik koyun doğusunda yer alan Tepecik 30 m yüksekliğe ve yaklaşık 280×300 m'ye yayılan taban genişliğine sahip doğal bir yükseltidir (Res. 23). Hem kuzeyden kente ulaşan kara yoluna hem de iç limana hâkim coğrafi konumuyla adeta kente dört yandan egemen bir çatı niteliğindedir. Bu özel konumu, şimdiki bilgilerimize göre, günümüzden beş binyıl öncesinden itibaren iskân görmesini sağlamıştır. MÖ 1. binyıl öncesine ait bilgilerimiz -şimdilik- ana kaya çukurlarında ve teras dolgularında bulunan seramik ve figürin gibi buluntularla sınırlıdır. Bunun nedeni ise MÖ 4. yüzyılda Tepecik üst düzlüğünün tamamen tıraşlanarak yeni yapıların inşası için düz bir alan hâline getirilmesidir. Bununla birlikte, Tepecik'teki mimari kalıntılar MÖ 6. yüzyıldan MS 5. yüzyıla kadar, kesintilerle de olsa, devamlı bir yerleşime işaret etmektedir (Res. 24).

Son yıllarda yapılan çalışmalar kuzeyden kente ulaşan karayoluna hâkim olan Tepecik'in limanın savunmasında da önemli bir rol üstlendiğini göstermiştir. MÖ 6. yüzyıla tarihlendirilen mimari kalıntılar genelde

Resim 23: Tepecik, genel görünüm

savunma sistemiyle ilişkili olan kule ya da surlara aittir. Genişliği yaklaşık 2-2,5 m arasında değişen, düzensiz kesilmiş devasa boyutta (*kiklopik*) taş blokların harçsız olarak üst üste konmasıyla yapılmış erken sur, Tepecik'in limanla buluştuğu kuzeybatı eteğinde bir kule ile başlar. Yaklaşık 8x8 m boyutlarındaki bu kule aynı zamanda Tepecik'e kuzeyden çıkan yolu da kontrol eder konumdadır (Res. 25). Alandaki bir diğer önemli yapı, Tepecik'in yaklaşık en tepe noktasında "Kule Ev" olarak

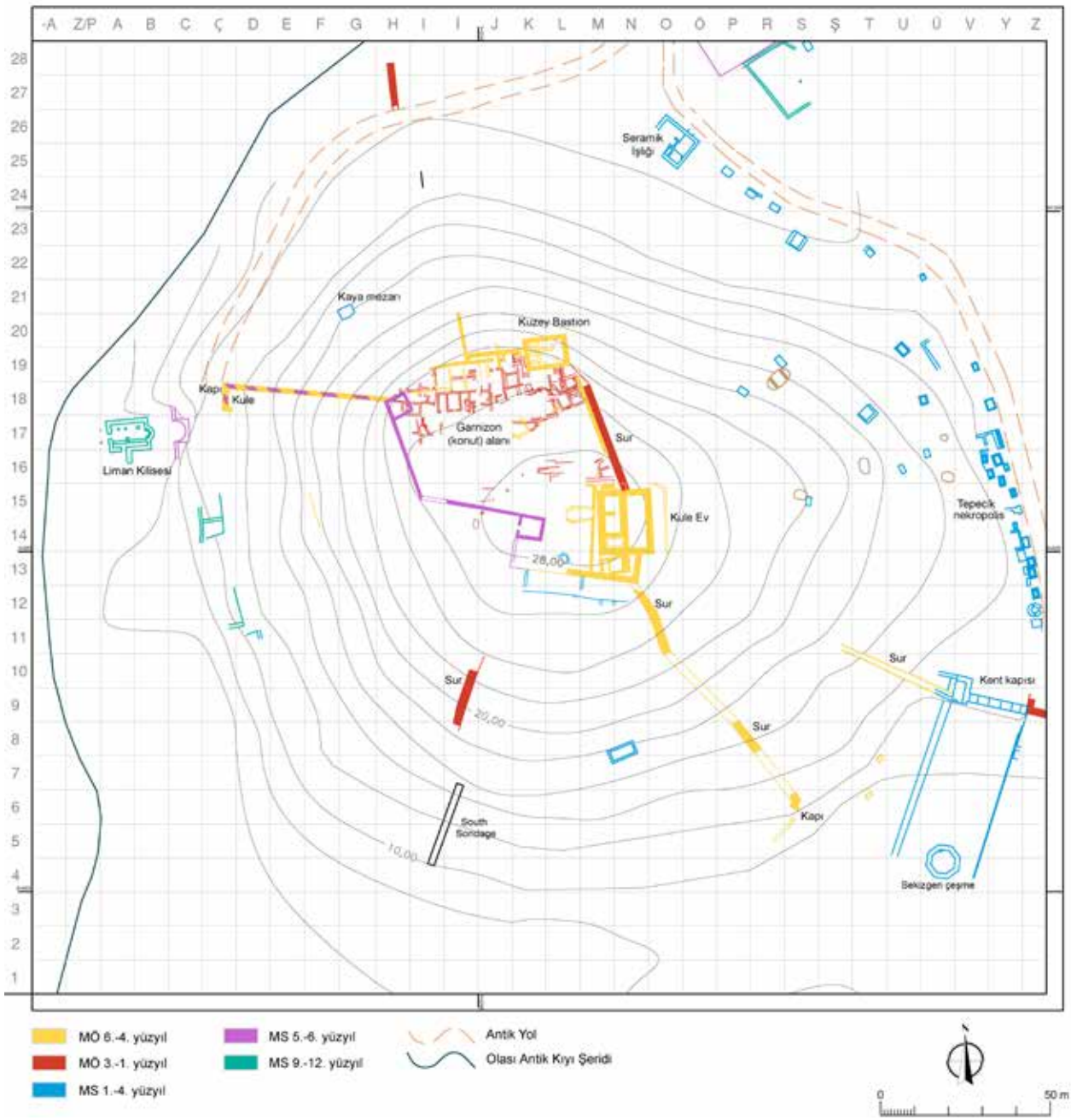

Resim 24: Tepecik planı

isimlendirdiğimiz bir yapı bütünüdür. İlk evresi MÖ 6. yüzyıla tarihlendirilen Kule Ev'in planı iki oda ve bir kilerden oluşur. Temel kalınlıklarının genişlikleri 2,40 m'ye ulaşması nedeniyle en az iki ya da üç katlı olduğu düşünülen yapının üst katlarının kerpiç ya da kâgir malzemeyle inşa edildiği tahmin edilmektedir (Res. 26). Kule Ev, ahşap hatıl üzerine kerpiç düz damlı bir üst örtüye sahip olmalıdır. Konut işlevinin yanı sıra savunma sisteminin de bir parçası olduğu hem temel duvarlarının kalınlığından hem de MÖ 6. yüzyıla tarihlendirilen ve güneydoğu yönünden yapıya bağlanan sur

Resim 25:
Arkaik Kule

ve Patara bu durumdan olumsuz yönde etkilenmiş gibi görünmektedir.

MÖ 5. yüzyılda meydana gelen, ancak arkeolojik kanıtlarına tam olarak ulaşılamayan çalkantılı siyasi atmosferin bir yüzyıl sonra değiştiği bilinmektedir. MÖ 4. yüzyıldan itibaren hem Patara hem de Lykia Bölgesi genelinde arkeolojik buluntu ve kanıtların

Resim 26:
Tepecik Kule Ev

ile ilişkisi nedeniyle düşünülmektedir. Kule Ev, çeşitli onarım ve eklemelerle MÖ 5. yüzyıl sonlarına kadar kullanılmıştır.

Tepecik'te yaklaşık olarak MÖ 480-420 yılları arasına tarihlendirilen seramik ve diğer küçük buluntuların sayısı, MÖ 6. yüzyıl buluntularının aksine, oldukça azdır. Elimizdeki sınırlı tarihsel veriler, MÖ 5. yüzyıla tarihlendirilen buluntuların sayısındaki bu düşüşün nedeni olarak, kent ve bölge için çok karmaşık geçen siyasi ilişkileri işaret eder. Bu süreç içerisinde Pers İmparatorluğu ve Attika-Delos Deniz Birliği arasındaki çekişmelerin ortasında kalan Lykia Bölgesi daha da arttığı görülmektedir. Tepecik kuzey düzlüğünde yapılan kazı çalışmalarında kentin kuzey karayoluna hâkim konumda bulunan 12,64x9,53 m boyutlarında bir bastion ve hemen batısında, bu yapıyla bağlantılı 15,75 m uzunluğunda bir sur açığa çıkarılmıştır (Res. 24). Açığa çıkarılan bu savunma yapıları MÖ 4. yüzyıldan itibaren Tepecik'te kökten bir mimari plan değişikliğine gidildiğini göstermektedir. Yapılan çalışmalar sonucunda elde edilen veriler; Bastion ve Kuzey Sur'dan oluşan savunma sisteminin MÖ 350 yılları civarında, bölgede Pers İmparatorluğu adına yönetimde

Resim 27: Tepecik üst düzlüğündeki kazı alanı

bulunan Karia kökenli Hekatomnid Hanedanı hâkimiyeti sırasında inşa edilmiş olduğunu ve Büyük İskender'in MÖ 334/333 yılında Lykia'ya yapmış olduğu sefer sırasında yaşanan bir saldırı neticesinde de yıkılmış olabileceğini göstermiştir.

Tepecik'te son 10 yılda yapılan kazılarda, çok sayıda konuta ait temel kalıntılarına rastlanılmıştır. Söz konusu konutlar, günümüze kadar çok az veriye sahip olduğumuz Lykia'nın sosyal yaşamı ve konut mimarisi hakkında bilgiler vermektedir. 9 m^2, 15 m^2 ve 25 m^2 arasında değişen ve genelde kuzey-güney doğrultulu odalara sahip konutların tümünün temeli kuru duvar tekniğinde örülmüş ve ara boşluklar çamur ile kapatılmıştır (Res. 27). Yıkıntıları içinde gözlemlenen yapı malzemeleri, konut duvarlarının bütünüyle taştan örülerek yükseltilmesine yetmemektedir. Taş temelli duvarların üst bölümleri olasılıkla kerpiçle tamamlanmıştır. Alanda yapılan kazılarda çok az sayıda kiremidin ele geçmesi nedeniyle de konutların üstlerinin, Pinara kaya mezarlarındaki kabartmalarda ya da Lykia genelinde görülen kaya mezarlarında olduğu gibi, ahşap hatıllı kerpiç bir düz damla örtüldüğü düşünülmektedir (Res. 28). Bulunan sıva parçaları konutların dış yüzlerinin, kerpiç sıva ile kaplandığını gösterir. Zeminler genellikle kireç harcı ile yapılmış sıva ile kaplanmıştır. Bununla birlikte, odalarda bulunan kırmızı ve beyaza boyanmış kireç harçlı sıvalar konutların iç bölümlerinin oldukça özenli ve renkli olduğunu gösterir. Konutlarda, çok sayıda

Resim 28: Pinara Kaya Mezarı kent betimlemesi (E. Dündar)

askeri mühimmat ele geçmiştir. Evsel bir yerleşimden beklenilmeyecek nicelikteki buluntular arasında, mancınık gülleleri, çok sayıda sapan taşları, çeşitli boylarda demir ve bronzdan yapılmış ok ve mızrak uçları yer almaktadır.

Tepecik üst düzlüğünün genelinde yapılan çalışmalar ve ele geçen buluntular, en geç MÖ 4. yüzyılın ortalarından itibaren Lykia Bölgesi'nde Pers İmparatorluğu adına yönetime ortak olan Karia kökenli Hekatomnid Hanedanı'na ait bir garnizonun konuşlanmış olduğunu göstermiştir. MÖ 4. yüzyıldaki bu inşa faaliyetinin ise erken dönem yapılarının tamamen süpürülmesiyle yapıldığı anlaşılmıştır. Burada ana kaya yüzeye çok yakın olduğundan, MÖ 4. yüzyıl öncesine ait mimari kalıntıları takip edebilmek şimdilik çok güçtür.

MÖ 3. yüzyıl başlarından itibaren ise Tepecik, Mısır merkezli Ptolemaios Krallığı'na ait farklı bir garnizona ev sahipliği yapmıştır. Bu döneme ait yapılaşmalar arasında savunma amaçlı surlar ile askerlerin yaşadığı konutlar tespit edilmiştir. Bu konutların yer yer bir önceki yüzyıldaki konut duvarlarını kullandıkları, temelden yeniden inşa edilen konutların ise kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda yönlendirildikleri görülmektedir (Res. 24, 27). Konutlar içerisinde hançer, mancınık güllesi, ok ve mızrak uçları gibi askeri mühimmatların (Res. 29) yanı sıra gündelik yaşantıda kullanılan seramikler, pişmiş toprak heykelcikler, dokuma endüstrisinde kullanılan bazı aletler ile tahıl öğütmede kullanılan araçlar bulunmuştur (Res. 30). Ptolemaios garnizon yerleşiminden elde edilen bulgular, askerlerin bu alanda tek başlarına değil aileleriyle beraber yaşadıklarını göstermiştir. Ptolemaios Krallığı'na ait bu garnizon olasılıkla MÖ 227/226 yıllarında meydana gelen büyük Rodos depremi sonucunda ağır hasar görmüş ve MÖ 197 yılında Suriye Kralı III. Antiokhos'un kentteki hâkimiyetinden sonra da garnizon özelliğini yitirmiştir. Alan genelinde çok az ele geçen ve MÖ 2-1. yüzyıla tarihlendirilen buluntuların azlığı da bu görüşü desteklemektedir. Tepecik üst düzlüğünde Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilen herhangi bir mimari döşem bulunmamaktadır.

Son yıllarda gerçekleştirilen çalışmalar Tepecik üst düzlüğünün MS 5-6. yüzyılda tekrar organize edilerek (Roma Barışı öncesinde olduğu gibi) savunma amaçlı kullanıldığını göstermiştir. Şimdilik üç kulesi ve aralarındaki bağlantı duvarları tespit edilebilen savunma sisteminin duvar kalınlıkları

Resim 29: Tepecik kazılarında bulunan mızrak, ok ucu ve mancınık güllelerinden örnekler

Resim 30: Seramik, dokuma tezgâhı ağırlıkları ve kişisel eşyalardan örnekler, Tepecik

ve kule boyutları, antik limanın güneyinde uzanan kent merkezindeki Geç Antik Dönem Suru'ndan daha ince ve küçüktür. Bununla birlikte, Tepecik'te gözlemlenen Geç Antik Dönem'e ait savunma sisteminin, kuzeydeki karayolunu dar bir boğazla Ksanthos (Eşen) Vadisi'ne bağlayan ve Kısık Boğazı'nın kuzeydoğusunda bulunan Adatepe üzerindeki karakolun da görüş alanı içinde olduğu tespit edilmiştir. Kuzeydeki karayolu ve batısındaki limana mutlak bir hâkimiyeti olan Tepecik'teki bu savunma sisteminin, kente kuzeyden gelebilecek tehlikelere karşı dayanıklı bir yapıya sahip olmadığı ise ince duvarları nedeni ile rahatlıkla görülebilir. Bu bağlamda, elimizdeki verilerle, Tepecik'teki Geç Antik Dönem savunma sisteminin limanı ve karayolunu kollayan ve ayrıca Adatepe üzerinde bulunan diğer bir karakol ile de bağlantılı bir ileri karakol olarak değerlendirmek mümkündür (Res. 31). Hakkında kısıtlı bilgiye sahip olduğumuz Roma Dönemi öncesi konut mimarisi ve gündelik yaşamına dair sağlamış olduğu bilgilerle Tepecik; sadece kent için değil aynı zamanda Lykia Bölgesi için de oldukça önemlidir. Alanda devam eden kazı çalışmaları konut ve gündelik yaşamın yanı sıra Roma İmparatorluk Dönemi öncesi ve Geç Antik Dönem savunma sistemlerinin tarihlendirilmesinde daha fazla veriye ulaşılacağını göstermiştir.

Resim 31: Tepecik'te bulunan Geç Antik Dönem savunma sistemi

